

עורכים: פרופ' עפרה בנג'ו, ד"ר הראל חורב כרך 1, מהדורה מיוחדת 1012, 21 בדצמבר 2011

האחים המוסלמים ו"המחטף" המהפכני.

הבחירות במצרים - מאזן ביניים.

ד"ר מירה צורף

עם תום הסיבוב השני של הבחירות לפרלמנט המצרי ופרסום תוצאותיהן הלא רשמיות התברר כי מפלגת "החירות והצדק" של האחים המוסלמים זכתה ב-40% מקולות הבוחרים; המפלגה הסלפית "האור" (אל-ער) זכתה ב-35% ואלו מפלגת הופד הליברלית הוותיקה מזנבת אחריהם. הבוחר והבוחרת המצרים אמרו אפוא את דברם ובאופן חד משמעי.

לראשונה בחייהם חוו אזרחי מצרים חגיגת בחירות אמיתית ומשמעותית. התורים האין-סופיים, הנפרדים לנשים ולגברים, ושעות ההמתנה הארוכות המחישו את השעה ההיסטורית הזאת בתולדותיה של מצרים. שלא כבעבר היו הבחירות שקופות ומפוקחות ע"י שופטים עצמאיים ולבוחרים ניתן סוף סוף הכוח לעצב במו ידיהם את המפה הפוליטית במדינתם. שנה אחת בלבד חלפה מאז התקיימו הבחירות הקודמות לפרלמנט ב-28 בנובמבר 2010. איש לא חזה אז את קץ שלטונו הקרב של הנשיא מובארכ ובוודאי שלא את המהפכה הממשמשת ובאה. ואולם, טראומת הבחירות דאז הפכה את קיומן של הבחירות הנוכחיות לחזות הכל. שכן, במסגרתן התאפשר ליחידים ולקבוצות לכל מצרי ומצריה, יהיו השקפת עולמם, שיוכם הסוציו-אקונומי, האתני, הדתי או העדתי אשר יהיו, להתייצב אל מול הציבור המצרי ולהציג את מועמדותם לפרלמנט.

להיטותם של המצרים ליטול חלק פעיל בבחירות באה לידי ביטוי בראש ובראשונה באחוזי ההצבעה הגבוהים. בסבב הבחירות הראשון מבין השלושה הגיע אחוז ההשתתפות ל-62% ובסבב השני ל-67%. בחירות אלה העמידו במבחן, בין היתר, גם את סוגיית הזהות המצרית הקולקטיבית. לכאורה הן היו אמורות להכריע בין הזהות החילונית וסדר היום הליברלי לבין הזהות האסלאמית וסדר היום השמרני יותר. אלא שתוצאות הסבב הראשון, שהסתיימו בניצחון

צפוי למפלגת החרות והצדק של האחים המוסלמים משקפות נאמנה את רצונו של הבוחר המצרי להפוך את האסלאם למרכיב משמעותי יותר בזהותו. עם זאת, נראה שאין הוא מצדד בהפיכתה של מצרים לתיאוקרטיה אסלאמית כדוגמת זו האיראנית והוא אף אינו רואה באסלאם את הפתרון הפוליטי האולטימטיבי למצוקותיו. אלא הוא מעדיף גישה אסלאמית רכה יותר לפוליטיקה משום שהחילוניות מזוהה בתודעתו עם המשטרים האוטוקרטיים השנואים שאך זה מקרוב הופלו. זאת ועוד, ציבור הבוחרים המצרי אינו רואה סתירה בין זהותו הלאומית לבין זו הדתית. נהפוך הוא, לדידו אלה הם הפכים המשלימים זה את זה, זהויות החיות בשלום זו עם זו בשוק הרעיונות הפוליטיים. ולראיה מפלגת החירות והצדק של האחים המוסלמים אכן מצהירה על עצמה כבעלת אוריינטציה מצרית-פטריוטית, שהאינטרס הלאומי עומד בראש סדר העדיפויות שלה. גם ההנחה על פיה תומכיה של המפלגה באים מקרב השכבות הנמוכות המתגוררות בשכונות המצוקה העירוניות או לחילופין מקרב הכפריים השוכנים בכפרי הדלתא, בטעות יסודה. שכן, בין מצביעי המפלגה ניתן למצוא הן את בני האליטות שהשלימו זה מכבר עם תהליך האסלאמיזציה של החברה המצרית, והן את בני מעמד הביניים, בוגרי האוניברסיטאות המובטלים, שנהנו ממפעלותיהם של האחים המוסלמים עוד בהיותם תנועת אופוזיציה שנרדפה עד חורמה ע"י המשטר. כך לדוגמא נציגי התנועה נהגו לשלם עבור הצעירים המובטלים, שסיימו את לימודיהם האקדמיים, דמי חברות לאגודות המקצועיות כדי שהן תאתרנה עבורם מקומות עבודה ההולמים את השכלתם ואת כישוריהם. חברי התנועה אף השיאו זוגות, שהתקשו לשאת בעלויות הגבוהות של הנישואין, בטכסי נישואין המוניים. בעשותם כן הם אומנם לא פתרו את "משבר הנישואין" במצרים אך חילצו צעירות וצעירים רבים מרווקות מאוחרת שהייתה מנת חלקם. "האחים" גם איתרו פתרונות דיור ברי השגה לזוגות הצעירים הללו שאך זה נישאו וספקו להם ריהוט ואביזרים חשמליים שאפשרו להם לנהל שיגרת חיים נורמלית.

סונדוס עאצם בת ה-24, חברה פעילה בתנועת האחים המוסלמים, היא דוגמה מובהקת לתמיכתם של צעירים הנמנים על מעמד הביניים המשכיל במפלגת החירות והצדק. היא עוטה חגיאב לראשה, בת מעמד הביניים, בוגרת האוניברסיטה האמריקאית של קהיר, דוברת אנגלית רהוטה ושוקדת על כתיבת התיזה שלה בנושא הרשתות החברתיות. כחברה פעילה בתנועת האחים המוסלמים היא התנדבה לסייע לתנועה לתחזק את אתר הטוויטר שלה בשפה האנגלית - ikhwanweb. סונדוס מציינת כי אמה, הינה אחת המועמדות לפרלמנט מטעם האחים המוסלמים: "זוהי טעות לחשוב שהאחים המוסלמים מדירים נשים, שהרי 50% מכלל חברי

התנועה הן נשים". סונדוס טורחת להדגיש את התנגדותה של התנועה למילת הנשים (ח'תאנ) כראיה למאבקם של האחים המוסלמים למען שיפור במעמדן של נשים במשפחה ובחברה. ולטענתה התנועה מתמקדת בפתרון מצוקותיהן האמיתיות של הנשים במצרים - הבערות, העוני והעדר חינוך והשכלה.

גם עתה משזכתה ללגיטימציה פוליטית, לא הסתפקה מפלגת החירות והצדק בדיאלוג וירטואלי עם ציבור הבוחרים המצרי ואף לא בהפרחת סיסמאות פופולאריות ריקות מתוכן. הם היו הראשונים שהתמסדו לאחר הדחת מובארכ תוך עדכון המצע שלהם מ-2007, ברוח המסרים המהפכניים. כך, לדוגמה, הזדרזו מנסחי המצע לבטל את הסעיף הקורא להקמת מועצת גדולי העולמא כגוף שהן הנשיא והן הרשות המחוקקת חייבים לקבל את המלצותיו בענייני הלכה. המצע המעודכן קובע, לעומת זאת, כי גוף שכזה אכן יוקם, אך תפקידו יהיה להבהיר את הפסיקות השרעיות למוסדות השונים ותו לא. זאת ועוד, כדי להפיג את החשש מפני כינונה של מדינת הלכה שרעית מגדיר מצע המפלגה את המדינה האסלאמית כמדינה אזרחית ששליטיה הם אזרחים הנבחרים בהתאם לרצון העם גם אם הם מדגישים חזור והדגש כי מקור התחיקה העיקרי יהיה השריעה. מנהיגי המפלגה הבהירו במצע המתוקן כי הם מצדדים בדמוקרטיה המשקפת, לדידם, את טובת הכלל- המצלחה. עם זאת, את הדמוקרטיה הם מזהים עם עקרון השווא (ההוועצות) האסלאמי. תכלית אסלום הדמוקרטיה היא להדגיש כי הרעיון הדמוקרטי אינו יבוא מערבי (בדעה) אלא עקרון המושרש באסלאם מקדמת דנא וממילא אותנטי והולם את מערכת האמונות והדעות של המוסלמים. בתחום השוויון האזרחי אימצו האחים את שיח הזכויות השוויוני והשמיטו מן המצע את הסעיף שקבע כי חובותיו של נשיא המדינה וראש הממשלה אינם הולמים את אמונתו של הלא מוסלמי ומנוגדים לטבעה של האישה ולתפקידיה כרעיה וכאם.

מפלגת החרות והצדק לא הסתפקה בשינוי המצע ובהתאמתו לרוח הזמן ולמציאות המשתנה. היא אתרה את הבטן הרכה של המפלגות הליברליות הותיקות והחדשות ככאלה המנפנות בסיסמאות חסרות משמעות לציבור הבוחרים המצרי. בזמן שמפלגות הצעירים הליברליות שרטטו את קווי המתאר של המדינה האזרחית המודרנית אותה הם מבקשים לכוון, והתמקדו במאבק במועצה הצבאית העליונה, התמקמו מתנדבים מקרב האחים המוסלמים בקרנות הרחובות אשר בשכונות העוני ומכרו מצרכי מזון כבשר ותפוחי אדמה במחירי עלות. עבור אלה מבין האזרחים שאינם יכולים להרשות לעצמם לקנות את המצרכים הללו במחירי השוק הגבוהים הייתה זאת הזדמנות חד פעמית להעשיר ולגוון את התפריט המשפחתי.

בעת שהמפלגות הוותיקות והחדשות נשאו ונתנו על דחיית מועד הבחירות עם המועצה הצבאית העליונה כדי לזכות בימי חסד נוספים, ערכה מפלגת החרות והצדק ב-29 באוקטובר כנס באחד מרובעיה של קהיר בו הציגה בפני הציבור את שלוש מטרותיה העיקריות: "בכוונתנו להתמקד בשלושה נושאים: לאתר מקומות עבודה למובטלים, לספק ביטוח רפואי לכולם ולשפר את רמת החינוך". מוחמד אל-בלטגי, מהדמויות הבולטות במפלגה, נשא בקרן רחוב את נאומו בפני באי הכנס והתמקד בתיאור מצבה של מצרים ערב פרוץ מהפכת ה-25 בינואר 2011: "חינו בסיוט מתמשך, אך בעזרת אללה הדחנו נשיא, סגן נשיא, ממשלה ופרלמנט שנבחרו בבחירות שכל כולן זיוף ורמיה". לא בכדי נערך הכנס ברחוב שכן, מטרת האחים הייתה להבליט את נוכחותם ונראותם של חברי המפלגה בניגוד לנציגי המפלגות האחרות שנותרו מועמדים וירטואליים. היטיב לבטא זאת חבר המפלגה מחמוד עיזלאן בראיון שהעניק לסוכנות הידיעות הצרפתית עם היוודע תוצאות הבחירות: "האחים המוסלמים חיים בתוך עמם וערים לבעיותיו, והעם בחר באלה המשרתים אותו ומודעים למצוקותיו".

ההתארגנות המהירה והיעילה של האחים, פעילותם למען הקהילה כמו גם התנהלותם בעת מערכת הבחירות הם מן הגורמים העיקריים שהביאו לניצחונם הסוחף בבחירות. גם החבירה של מפלגת החירות והצדק אל ה"גוש הדמוקרטי", הכולל את מפלגת ה"מחר החדש" (אל-עיד אל-ג'דיד) בראשותו של אימאן נור, מפלגת ח'פד, מפלגות אל-כראמה ואל-אחראר, המפלגה הנאצריסטית, המפלגה הסוציאליסטית הערבית, מפלגת "הדור" (אל-ג'יל) ומפלגת הפועלים המצרית, נועדה להדגיש את המכנה המשותף שיש למפלגת החירות והצדק עם הערכים האוניברסאליים אותם מייצגות המפלגות הליברליות. יתרה מזאת, מאז שנודעו תוצאות הבחירות טורחים האחים המוסלמים להדגיש את השוני המהותי בינם לבין מפלגת אל-נור הסלפית שרשמה לעצמה כאמור הישג ראוי לציון בתום שני הסבבים של הבחירות. מחמוד עיזלאן, שב והדגיש כי יש להבחין בין הזרמים האסלאמיים השונים ולא לראות בכולם מקשה אחת. אל מול מפלגת אל-נור, המצדדת בכינונה של מדינת הלכה במצרים ובישום השריעה בכל תחומי החיים, מפלגת החירות והצדק נמנית על הזרם המרכזי (סטיה) הפרגמטי באסלאם. תומכי אל-נור באים בעיקר מקרב השכבות העממיות וליתר דיוק מקרב העניים בערים ובכפרים ואנשי הצווארון הכחול. במדינה כמו מצרים שבה 40% מן האוכלוסייה מוגדרים עניים אין תימה בכך שמפלגת אל-נור, המציעה שירותים חברתיים ודתיים חינם אין כסף זוכה לפופולריות כה רבה. לעומתם תומכי תנועת האחים המוסלמים, מייצגים שכבות רחבות באוכלוסייה המצרית.

כמו מפלגת החירות והצדק גם אל-נור הסלפית מאמינה בקשר ישיר ובלתי אמצעי עם ציבור בוחריה. כך, לדוגמה, העלתה המפלגה לסדר היום הציבורי נושאים הנוגעים לאיכות הסביבה שעה שרופאים, חברי התנועה, התנדבו להעלות את רמת המודעות של תושבי אלכסנדריה, לפגיעה החמורה בבריאותם, הנגרמת כתוצאה מהשלכת פסולת ברחובות העיר.

מאז ניצחונה הסוחף של מפלגת החירות והצדק גם בסבב השני של הבחירות, עסוקים מנהיגיה בהרגעת הציבור המצרי הליברלי, החרד מפני התהליך המואץ של האסלאמיזציה מבית, בהדיפת הביקורת הנוקבת של צעירי התנועה, שבקרו אותה בשל שמרנותה, פרשו ממנה והקימו מפלגה משלהם וכן במגעי היכרות אינטנסיביים עם האמריקאים, המבקשים לתהות על קנקנם ולעמוד מקרוב על תפיסת עולמם.

מפלגת הצדק והפיתוח מייצגת דגם היברידי הממזג את הזהות הלאומית עם הזהות האסלאמית. דגם זה משלב דת ומודרנה, נוטל חלק פעיל בשיח העירני על זכויות הנשים והמיעוטים, המתנהל במצרים ואיננו מכריז גט כריתות מן המערב. נהפוך הוא, המפלגה נהנית מן החיזור של מדינות אירופה וארה"ב אחריה ונענית לו.

בין אם מדובר באפולוגטיקה מילולית ובין אם באימוץ טקטיקות ואסטרטגיות של מתינות הרי יש יסוד סביר להניח כי משא המשילות והחשש מכישלון יאלצו את האחים המוסלמים לאמץ מדיניות פרגמטית. למדיניות כזו תוכלנה לחבור גם המפלגות הליברליות ויהיה בה כדי להפיס את דעתו של הצבור המצרי הליברלי, שמאז המהפכה בלט ככוח שיש להתחשב ברצונותיו.